

Giriş

Türkiye, 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Alman İmparatorluğu ile ticari ve askeri alanlarda sıkı bir işbirliği içindeydi. Bu ilişkiler Cumhuriyet Döneminde de devam etmiştir, Almanya ile Türkiye arasındaki işbirliği, insanların ve kanaatlerinin birbirleriyle açık bir biçimde karşılaşması sayesinde yaşar. Bunun ön şartı ise, kendi kültürünün bilincinde olmaktır. Merkezde yer alan temel değerler- adalet, özgürlük ve eşitlik- üzerine tartışma başlatmak, farkları tespit etmek, beraberce çözüm üretmek ve ortak geleceği biçimlendirirken farklılığa saygı göstermektir.

1930 ve 1940 yıllarda Ulusal Sosyalizm döneminde Nazi rejiminin zulmüne uğrayan 80'den fazla ünlü Alman bilim adamı ve sanatçı Türkiye'ye sığındı. Ünlü profesörler ve ailelerinin yanı sıra üniversitelerden genç araştırma görevlileri ve okut-

manlar da geçici olarak Türkiye'de çalışma imkânı buldu ve Hitler rejiminin baskısından kurtulmuşlardı. Yeni kurulan Türkiye Cumhuriyetine her yönden yardımcı oldular. Buna örnek Mimar Bruno Taut, ünlü ekonomistler Alexander Rüstow, Gerhard Kessler ve Wilhelm Röpke Türk Üniversiteler'inin veya 1935 yılında Dr. Ernst Praetorius Ankara Devlet Konservatuar'ının kurulmasına yardımcı oldular. O dönemin sığınmacıları bugüne kadar devam eden genç Türk bilim adamlarının Almanya'ya yönelmesine vesile oldular. Nazi Almanya'sı tarafından vatandaşlıktan çıkarılan veya başka nedenlerle vatansız kalanların pasaportuna almanca "Heimatlos"¹ damgası basılıyordu. 'Haymatloz' kavramı kelime olarak Türk dilin-

¹ Vatansızlık (veya Ülkesizlik-Yurtsuzluk), hiçbir devletle uyruklu (vatandaşlık) bağı olmayan kişileri tanımlamak için kullanılan terim. Bu statüye sahip kişilere Vatansız veya uluslararası yaygın terimle Haymatlos (Almanca: Heimatlos)denmektedir.

de sürgünler için kullanılan eşanlamlı sözcüktür Cumhuriyet'in kuruluşundan itibaren Türkiye'de bazı Almanlar danışman olarak sözleşmeli çalışıyorlardı. Türkiye Cumhuriyeti, 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Alman İmparatorluğu ile ticari ve askeri alanlarda sıkı bir işbirliği içindeydi. Ulusal Sosyalist Alman İşçi Partisi'nin (NSDAP) iktidara gelmesinin ardından ve özellikle politik ve ırkçı nedenlerle istenmeyen devlet memurlarının devre dışı bırakılmasıyla tehdit altındaki sığınmacılar, kimi ülkelere olduğu gibi Türkiye'ye de kaçmışlardı ve "İmparatorluk ve Alman Halkı'ndan" ayrı kalmak için İstanbul'da kendilerine "Alman Kolonisi B" (Deutsche Kolonie B) adını verdiler. Sığınmacıların çoğu Yahudi karşıtı tehditlerden dolayı Almanya'yı terk etti. Sığınmacıların göç nedenlerini (çalışma amaçlı yasal göç veya siyasi nedenli göç) tam olarak tespit etmek mümkün değildir.

Bu zamana kadar M. Kemal Atatürk toplumun batılılaşmasını hedefleyen kökten reformların uygulanmasını sağlamıştı. Ülke kalkınmasının "çağdaş ülkeler seviyesine" taşınması için Batılı Bilim insanlarına ve teknisyenlere kucak açılmıştı. 1933 senesinde Türkiye'deki üniversitelerde reform yapıldı ve Temmuz ayında çeşitli siyasi zorluklara rağmen ilk Alman bilim insanlarıyla sözleşmeler imzalandı. Bu bilim insanları, işe alınmalarıyla beraber, Türkçe olarak ders vereceklerini ve Türkçe ders kitapları yayınlacaklarını da yükümlenmişlerdi. Buna karşılık üniversitelerde ve devlet kurumlarında maaşları yüksek mevkiler elde ettiler, hatta sürgün Almanlar tarafından idare edilen kimi enstitüler de kuruldu. NSDAP'nin hükümeti ele geçirmesinin ardından Alman bilim dünyasından dışlanan akademisyenler Türk devletinin tekliflerini seve seve kabul etti. Avusturya'nın Almanya'ya bağlanmasından sonra Avusturya'dan ve daha sonrasında II. Dünya Savaşı'nda işgal edilen ülkelere gelen sığınmacılar onları takip etti. 1937'den sonra Türkiye'ye sığınan bu göçmenler, özellikle ABD, hatta İngiltere gibi diğer ülkelere göç ettiler. 1945'e kadar Almaca konuşulan ülkelere yaklaşık 1000 sığınmacı Türkiye'ye göç etmiştir.

Ancak daha sonraları, II. Dünya Savaşı öncesinde, Türkiye Yahudi sığınmacıların göç etmelerini engel-

leyici kanunlar çıkardı. Toplamda 67 Yahudi sığınmacının iltica talebi reddedildi. Bazı sığınmacılar başarıyla Türk vatandaşlığı için başvuruda bulundular. Türklerle kimi evlilikler de gerçekleştirildi.

1949'a kadar sığınmacıların üçte ikisi geldikleri ülkelere döndüler. Yaklaşık % 30'u da ABD'ye göç etti ve sadece çok az sayıda sığınmacı Türkiye'de kaldı. Büyük uyum problemleri ve Türk devletinin sığınmacıları karşı uyguladığı otoriter yaklaşım, aslında yeniden göç etmeye motive eden faktörlerdi, diye Liselotte Dieckmann açıkça anlatıyor.

Türkiye'ye sığınan Alman Akademisyenler

Etnik milliyetçilik temelinde gelişen Alman Nasional sosyalizm yanlısı ırkçı, Nazi baskısından Almanya'daki kariyerini noktalarak Türkiye'ye yerleşmek zorunda kalan akademisyenlerin bazıları:

Albert Malche: Cenevre'li Pedagoji Profesörü ve siyaset bilimcisi, mevcut Türk üniversitelerinde reform ihtiyaçlarını ve imkânlarını araştırmak ve gerekli önerileri yapmak üzere Türk Hükümeti tarafından görevlendirildi. Albert Malche'nin verdiği bilgiler, Mustafa Kemal Atatürk başkanlığındaki Türk Hükümetine ve Eğitim Bakanı Reşit Galip'e benzersiz bir fırsat sundu. Bu fırsat şuydu: Almanya'daki Nazi rejimi nedeniyle göç etmek zorunda kalan tanınmış bilim insanlarının Türkiye'deki üniversite alanında yapılması istenilen reform çalışmalarında yer almalarıydı, örneğin İstanbul'da ve daha sonra Ankara'da tümüyle Batılı bir üniversitenin kurulması gibi.

Prof. Philipp Schwartz, İsviçre'de kurulan 'Yurt dışındaki Alman Bilim İnsanları Dayanışma Birliği' adına 1933 yılında Türk Milli Eğitim Bakanlığıyla Türkiye'ye Alman profesörleri ve bilim insanlarının gönderilmesi ile ilgili oluşturan sözleşmeyi imzaladı. Prof. Ernst Reuter, 1935-1946 arasında Türk Ulaştırma Bakanlığında idari ve trafik konularında uzman olarak çalıştı, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesinde yerel politika ve şehir planlaması profesörü olarak görev yaptı ve Şehir Planlaması Enstitüsünün kurulmasında yer aldı. Almanya Büyükelçiliği Özel Okulu bugün Ernst Reuter'in ismini taşıyor. Daha sonra Berlin Belediye Başkanı olmuştur.

Prof. Dr. Jur. Ernst E. Hirsch, 1933'den sonra İstanbul ve daha sonra Ankara Üniversitesinde ticaret hukuku, hukuk sosyolojisi ve hukuk felsefesi profesörü olarak görev yaptı.

Prof. Dr. rer.pol. Gerhard Kessler, 1933–1951 arasında İstanbul Üniversitesinde ekonomi politikası dalında profesör olarak görev yaptı ve 1946'da Orhan Tuna ile birlikte ilk Türk sendikasının kuruluşunda yer aldı.

Prof. Dr. rer.pol. Fritz Neumark, 1933–1951 arasında İstanbul Üniversitesinde ekonomi politikası alanında profesör olarak görev yaptı ve aynı alanda Türk Hükümetinin de danışmanıydı.

Prof. Dr. rer. pol. Alexander Rüstow, 1933–1949 arasında İstanbul Üniversitesinde ekonomi tarihi ve ekonomi coğrafyası profesörü olarak görev yaptı.

Prof. Paul Hindemith, 1935–1937 arasında 4 kez Türkiye'ye geldi ve Ankara'da bir devlet konservatuarının kurulması ve Cumhurbaşkanlığı Senfoni Orkestrasının yenilenmesi için öneriler hazırladı. Bunun için Ernst Praetorius, Eduard Zuckmayer, Carl Ebert ve Licco Amar gibi uzmanların görevlendirilmesini önerdi.

Dr. phil. Ernst Praetorius, Felsefe hocası Praetorius 1933'te Nasyonal Sosyalistleri protesto amacıyla Weimar'da Müzik Genel Müdürü görevinden istifa etti. 1935'ten itibaren Ankara'da konservatuarın kurulması ve Cumhurbaşkanlığı Senfoni Orkestrasının yeniden yapılandırılması için görevlendirildi.

Carl Eber, 1936'da tiyatro okullarının kurulmasına yönelik bilirkişi raporu sundu ve devlet konservatuarında öğretim görevlisi oldu.

Eduard Zuckmayer, 1936'dan itibaren P. Hindemith ve C. Ebert ile birlikte Ankara Devlet Konservatuarını kurdu ve yönetti. Zuckmayer, vefat ettiği 2 Temmuz 1972 tarihine kadar Ankara'da kalarak üniversitede öğretim görevlisi, konser piyanisti, orkestra şefi ve Türk Hükümetinin danışmanı olarak görev aldı.

Bruno Taut, Mimar ve şehir planlamacısı, "Neues Bauen" adıyla tanınan 'çağdaş mimarlığın' en tanınmış temsilcisiydi. 1936'dan, vefat ettiği 1938 yılına kadar İstanbul Güzel Sanatlar Akademisinde

profesör olarak görev yaptı. Aynı dönemde Mimarlık Bölümü Başkanlığı yaptı ve Milli Eğitim Bakanlığı İnşaat Bölümünde görev aldı. Taut, W. Schütte, Schütte –Lihotzky, Deppler, Hillinger gibi meslektaşlarıyla okul binalarının projelerini hazırladı ve 1937'de çizdiği projeye göre Ankara Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Binası inşa edildi.

Clemens Holzmeister, 1940'da hem İstanbul Teknik Üniversitesi öğretim görevlisi olarak görev aldı hem de Atatürk'ün emriyle Başkent Ankara'daki Türkiye Büyük Millet Meclisi ve Çalışma Bakanlığı binalarının projesini ve inşa edilmelerini üstlendi.

Hans Gustav Güterbock

1936-1948 arasında Ankara Üniversitesi arkeoloji bilim dalında öğretim görevlisi oldu.

Liko Amar, Macar viyolinist Ankara Devlet Konservatuarı'nda müzik öğretmenliği yaptı, ardından Almanya'ya döndü.

Heinz Anstock, Roma ve Alman bilimi uzmanı. İstanbul Üniversitesi'nde öğretim görevlisi, İstanbul Alman Okulu'nda öğretmen, 1935 - 1954 ve 1955 - 1974, Federal Alman Cumhuriyetine dönmüştür.

Fritz Arndt, Kimyager, 1935'ten itibaren İstanbul'da sığınmacıydı (daha önce 1915-1918 senelerinde İstanbul'da bulundu), Türkçe ve Almanca birçok yayınları bulunmaktadır. 1955'te Hamburg'a geri döndü.

Erich Auerbach, Romanist, Erich Auerbach başyapıtı Mimesis'i 1942-45 yılları arasında, on yıldan fazla ikamet ettiği ve üniversite hocalığı yaptığı İstanbul'da yazdı.

Fritz Baade, İktisatçı ve politikacı, 1935-1946 Ankara. Rudolf Belling, Ressay, 1937-1966 İstanbul.

Paul Bonatz, Mimar, 1943'te Türkiye'ye kaçtı. 1954'ekadar İstanbul Teknik Üniversitesi'nde çalıştı.

Clemens Bosch, İman asıllı eskiçağ tarihçisi ve nümizmatik uzmanı tarih ve nümizmatik uzmanı, 1939 yılına kadar İstanbul Arkeoloji Müzesi'nde nümizmatik uzmanı olarak çalışmış ve antik sikke koleksiyonlarını sınıflandırmıştır.

Hugo Braun, İstanbul Üniversitesi tarafından Mikrobiyoloji ve Salgınlar Bilgisi Ordinaryüslüğüne davet edilmiştir. 1934 yılında Paraztoloji Ens-

titüsü Direktörlüğüne atanmıştır.

Leo Brauner, İstanbul'da Botanik Enstitüsü'nün (Sistematik ve Fizyolojik Botanik Enstitüsü) müdürlüğünü yaptı ve 1955 yılına kadar İstanbul Üniversitesi'nde profesör olarak ders verdi.

Ernst Wolfgang Caspari, Genetik uzmanı ve zoolog, 1935'ten sonra İstanbul.

Harry Dember, Fizikçi, İstanbul Üniversitesinde 1933 ve 1942 yılları arası çalıştı, sonrasında ABD'ye göç etmiştir.

Friedrich Dessauer, Biyofizik uzmanı ve radyolog, 1934-1938 Türkiye'de profesör, İstanbul Üniversitesi Fizik Fakültesi kurucusu, 1937'e kadar İstanbul Üniversitesi Radyoloji Bölümü başkanlığını yapmıştır.

Herbert Dieckmann, 1906 Duisburg-16 Aralık 1986 Ithaca Newyork, Romanist, 1934-1938 Türkiye, ardından ABD'ye göç etmiştir.

Liselotte Dieckmann, 31 kim 1908'de Frankfurt'ta doğdu. Nazi baskısından kaçıp Türkiye'ye yerleşen akademisyenlerdendir. Hacettepe Üniversitesi Ankara Devlet Konservatuvarı'nda müzik öğretmenliği yapmıştır. Nazi rejiminin yıkılması sonrası Almanya'ya dönmüştür. 1994'te St. Louis, Missouri'de öldü. Edebiyat bilimcisi ve Germanist, 1934-1938 Türkiye, ardından ABD'ye göç etmiştir.

Josef Dobretsberger, Avusturyalı politikacı ve hukukçu, 1938-1945 İstanbul ve Kahire bulunmuştur. Wolfram Eberhard, Kaliforniya, 1937-1948 Ankara Üniversitesi'nde Sinolog, ardından ABD'ye göç etmiştir.

Carl Ebert, aktör, yönetmen ve tiyatro yöneticisi, 1933-1939 İngiltere, 1939-1948 Ankara, Devlet Konservatuvarı ve Devlet Tiyatrosu, ardından ABD göç etmiştir.

Albert Eckstein, pediatri uzmanı, 1935-1949, Ankara Üniversitesi Çocuk Kliniği başkanlığı, taşraya çocuk sağlığının geliştirilmesi için çok sayıda yolculuklar, Türkiye'deki köy yaşamı fotoğrafçısı olarak ünlüdür.

Herbert B. Eckstein, ürolog ve çocuk cerrahı, çocukluğunda ve 1958-1961 Türkiye; Albert Eckstein'in oğlu.

Ernst Engelberg, 1909-2010, Tarihçi, bir Alman üniversite profesörü ve Marksist tarihçi. Bazı yorumcuların görüşlerine göre Demokratik Almanya Cumhuriyeti'nde tarih yazımı için bir paradigma kaymasını temsil eden iki ciltlik Otto von Bismarck biyografisiyle özellikle dikkate değer bir katkı yapmıştır. 1941 ve 1947 yılları arası dil okulunda görev yaptı.

Erich Frank, Doktor, 1933'ten vefat edene kadar İstanbul'da aktif profesör. Devlet töreniyle defnedildi.

Erwin Freundlich, Astrofizik uzmanı, İstanbul Üniversitesi Astronomi Bölümü kurucusu, 1933-1937 İstanbul, ardından Prag ve ABD'ye geçmiştir.

Traugott Fuchs, Germanist ve ressam, 1934-1997 İstanbul'da kalmıştır.

Hilda Geiringer, Matematikçi, 1934 ve 1939 arası İstanbul'daydı, Profesör von Richard von Mises tarafından oluşturulan Matematik Enstitüsünde çalıştı, sonrasında A.B.D.

Alfred Kantorowicz, Pediatrik dış hekimliğinin Türkiye'de öncülerinden. 1933'den 1948'deki emekliliğine dek Türkiye'de yaşadı.

Hans Gustav Güterbock, Hititolog, 1935-1948 Ankara'da kalmıştır.

Felix Michael Haurowitz, 1939-1948 Profesör ve İstanbul Üniversitesi Biyokimya Enstitüsü başkanlığı yapmıştır.

Alfred Heilbronn, Botanikçi, 1933-1955 arası emekliliğine dek Türkiye'de kaldı.

Reginald Oliver Herzog, Kimyacı, 1933'te Türkiye'deydi.

Franz Hillinger, Mimar, 1937 ve 1956 arası Türkiye'de Bruno Taut ile çalıştı.

Arthur R. von Hippel, Fizikçi, İstanbul'da 1933 ve 1935 arası bulundu; İstanbul Üniversitesi'nde 1934'te, Kopenhag'da 1935 de çalıştı. 1936'da A.B.D ye geçti.

Paul Hindemith, Viyolist ve modern kompozit, Ankara Devlet Konservatörü'nün kurucusu, 1935-1938 Türkiye, ardından İsviçre'de gitmiştir.

Ernst Eduard Hirsch, Hukukçu, Türk Ticaret Hukuku kitabını yazdı ve Türkiye'de telif hakkı sistemini kurdu, 1933'ten itibaren İs-

tambul, 1943'ten sonra Ankara'da bulunmuştur.

Julius Hirsch (1892, Hamburg - 1963), 1933'ten 1948'e kadar İstanbul Üniversitesi'nde bakteriyo-
log ve hijyenist, aynı zamanda Üniversite'nin Hij-
yen Enstitüsü direktörü, 1948'de İsviçre'ye geçti.

Clemens Holzmeister, mimar, sığınma-
cı, 1940-1950 eğitimci, 1954'ten itibaren tek-
rar Türkiye'de ikamet etti. Ankara'da çok sayıda
devlet binalarının planlarını yaptı, ki bunla-
rın arasında TBMM binası da bulunmaktadır.
2008 senesinde adı bir caddeye verildi.

Richard Honig, avukat, ceza avuka-
tı, 1933'ten 1939'a kadar İstanbul Üni-
versitesi, ardından ABD göç etmiştir.

Josef Igersheimer (1879-1965), Yahu-
di kimliği nedeniyle 1933 ve 1939 yılları ara-
sında Nazi Almanyası'ndan zorunlu sürgün
edildi ve Türkiye'de çalışarak burada modern
oftalmolojinin mimarı oldu. Oftalmoloji Pro-
fesörü, 30 Kasım 1933'ten 1939'a kadar İst-
anbul, ardından ABD (Boston) gitmiştir.

Alfred Isaac (1886-1956) ekono-
mist, Röpke ile İstanbul Üniversite-
si Ekonomi Bölümü'nün kurucusudur.

Gerhard Kessler, Sosyolog ve iktisat-
çı, 1933-1951 sığınmacı, bir Türk meslekta-
şısıyla beraber ülkede ilk sendikayı kurmuştur.

Curt Koswig, biyolog, 1937'den iti-
baren İstanbul. Devlet töreniyle defne-
dildi. (Sıkça adı "Kurt" olarak yazılır.)

Walther Kranz, Klasik filolog ve filo-
zof, 1943-1950 İstanbul'da bulunmuştur.

Fritz Rudolf Kraus, Asurolog, 1937 - 1949, İst-
anbul, ardından Viyana ve Leiden göç etmiştir.

Benno Landsberger, Astrolog, 1935-
1948 Ankara, ardından Chicago gitmiştir.

Marianne Laqueur, İnfomatik uzmanı, 1935'ten
itibaren sığınmacı olarak Türkiye'de kalmıştır.

Kurt Laqueur, 1936-1952 Kırşe-
hir ve İstanbul, ardından diplomat oldu.

Wilhelm Liepmann, Berlinli Jineko-
log, 1878-1939 Türkiye'de bulunmuştur.

Werner Lipschitz (1892-1948), Farmako-
log, 1933-1938'de İstanbul'da, ardından ABD'de.

Hans Marchand, İngilizce ve Roma dilbi-
limci, 1933'ten 1953'e kadar İstanbul'da yaşadı.

Alfred Marchionini, 1899- 1965 Ankara Numu-
ne Hastanesi'nde dermatolog olarak çalışmıştır.

Eduard Melchior (13 Mart 1883, Dortmund
- 1974, Scesana-Vira, Gambarogno) Cerrah,
1936-1954 Ankara Numune Hastanesi'nde ve
1946'dan itibaren Ankara Tıp Fakültesi'nde çalış-
tı; 1954'te Jugenheim'a ve 1966'da İsviçre'ye geçti.

Max Meyer, 1935'ten 1940'a kadar KBB dok-
toru olarak Ankara Numune Hastanesi Kulak Bu-
run Boğaz şefi olarak çalıştı. 1947'de kadar Tah-
ran Üniversitesi KBB Anabilim Dalı'na atandı.

Richard von Mises, Matematik uzmanı, 1933-
1939 Türkiye, ardından ABD göç etmiştir.

Fritz Neumark, Finans uzmanı, Gelir Ver-
gisi Kanunu'nu düzenledi. 1933 Eylül-
den 1950'ye kadar İstanbul'da bulunmuştur.

Rudolf Nissen, Cerrah, 1933-1939 İst-
anbul Üniversitesi, ardından ABD. (Otobiyog-
rafında İstanbul'da geçirdiği yıllar bütün ay-
rıntılarıyla anlatmıştır, Türkiye'deki diğer sı-
ğınmacılarla bağlantı kurmak mümkündür.)

Siegfried Oberndorfer, Patolog, İstanbul Ge-
nel ve Deneysel Patoloji Enstitüsü, Türkiye'ye
1933'te geldi. 1944'teki ölümüne kadar kaldı.

Gustav Oelsner, Mimar, şehir plan-
lamacısı ve inşaat görevlisi memur,
1939-1949 Türkiye'de bulunmuştur.

Berta Ottenstein, Dermatolog, Türkiye 1935
- 1945, öğretim görevlisi ve İstanbul Üniversite-
si dermatoloji kliniği başkanı olarak çalışmıştır.

Wilhelm Peters, önce İngiltere, 1937-
1952 emekliye ayrılana dek İstanbul. İstanbul
Üniversitesi Psikoloji Bölümü kurucusudur.

Ernst Praetorius, 1880- 1946 şef
ve müzik tarihçisi olarak çalışmıştır.

William Prager, uygulamalı matematik-
çi, 1933 - 1940 (Teknik) İstanbul Üniver-
sitesi, ardından ABD, İsviçre'ye gitmiştir.

Paul Pulewka, ilâçbilimci ve toksikolog, 1935-1946 Sağlık Bakanlığı, 1954'e kadar Ankara Üniversitesi.

Hans Reichenbach, Fizik bilim insanı ve filozof, 1933-1938 İstanbul, ardından ABD gitmiştir.

Friedrich Fritz Reimann, Hematolog, İstanbul 1940 - 1986, daha sonra Federal Almanya Cumhuriyetine geri dönmüştür.

Margarethe Reininger, 1896 Viyana-1959 Maryland, Avusturyalı, İstanbul Üniversitesi Radyoloji Bölümünde röntgen hemşiresi olarak çalıştı.

Walter Reininger, 1899 Wien- 1968, 1938-1945 İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi Radyoloji ve Biyofizik Enstitüsü'nde mühendislik yaptı, ardından ABD'ye iltica etti.

Edzard Reuter (oğlu), Daimler-Benz AG'nin yönetim kurulu başkanı oldu, 1935-1946 çocukluğu Türkiye'de geçmiştir.

Rosa Maria Rössler, 1901 Wien-1954 Türkiye, patoloji uzmanı, 1934'te Türkiye'ye geldi, 1937 İstanbul Üniversitesi Patolojik Anatomi Bölümü, 1947 Erich Frank ile beraber II. Dâhiliye Kliniği İstanbul'da çalıştı.

Wilhelm Röpke, Neoliberal ekonomist, 1933'ten itibaren İstanbul Üniversitesi'nde ders verdi, 1937/38 kışından itibaren Cenevre'ye gitti.

Georg Rohde, 1935-1949 Ankara Üniversitesi Eski Filoloji Bölümü Profesörü olarak görev yaptı.

Walter Ruben, 1935-1948 Hindolog, Ankara ve Kırşehir, ardından Şili gitti.

Alexander Rüstow, Neoliberal sosyolog ve ekonomist, 1933-1949 İstanbul Üniversitesi.

Margarete Schütte-Lihotzky, Mimar, 1938-1941 İstanbul, ardından Viyana'da tutuklandı, kocası Wilhelm Schütte'nin sahte mektubu sayesinde Halk Mahkemesi'nde (Volksgerichtshof) görülen vatan hainliği davasından kurtuldu, Türkiye'de bakanlık görevlisi olarak çalıştı.

Philipp Schwartz, Tıp uzmanı, Nöropatolog, 1933-1953 Türkiye, ardından ABD.

Andreas Bertalan Schwarz, Hukuk bilgini, 1933'ten emekli olana kadar İstanbul Üniversitesi

Max Sgalitzer, 1884 Prag-1973 Princeton/ABD, doktor, 1938-1943 Dessauer'in peşinden İstanbul Üniversitesi Radyoloji Bölümü başkanı, ardından USA gitti.

Karl Süsseim, Oryantalist ve tarihçi, 194'den 1947'de İstanbul'da yaşadı ve öldü. Öncesinde toplama kampında hapis yattı.

Leo Spitzer, Romanist, 1933-1936 Türkiye, ardından ABD. Bruno Taut, Mimar, 1936'dan vefat edene dek İstanbul.

Andreas Tietze, 1914, Viyana - 2003, Viyana, Avusturyalı Türkolog. Viyana Üniversitesi'nde doğu dilleri ve tarihi eğitimi gördü. Kariyerine 1938'den 1958'e kadar Hitler rejiminden sığındığı İstanbul Üniversitesi'nde başladı. 1958'den itibaren Yakın Doğu Dilleri ve Kültürleri Bölümünde Türkçe emeritus profesörü olarak Los Angeles, California Üniversitesi'nde çalıştı. Türkiye ve ABD'de geçirdiği onlarca yıldan sonra, 1973'te Türkoloji Profesörü olarak Viyana Üniversitesi'ne döndü. 1914-2003 Viyana, Türkolog, 1937-1958 İstanbul, yabancı dil öğretmenliği, ardından UCLA, sonrasında Viyana Üniversitesi gitti.

Robert Vorhoelzer, Mimar, 1939'dan 19412'e kadar İstanbul'da (Bruno Taut'un halefi), casusluk iddiaları nedeniyle sınır dışı edildi.

Martin Wagner, 1885-1957, Naziler 1930'ların başlarında iktidara geldiğinde, Wagner kararlı bir Sosyal Demokrat ve uzun süredir SPD üyesi olarak artan baskı ve şüphe altına düştü. 1933'te Deutscher Werkbund'dan* atıldı ve ülkeyi terk etmeye karar verdi. Türkiye'de sürgünde üç yıl geçirdi. Buradaki çalışmaları, Ankara şehir planını ve meslektaş Bruno Taut ile kısa bir iş birliğini içeriyordu. 1935'te itibaren Türkiye, ardından İngiltere ve ABD gitmiş.

* Deutscher Werkbund,(Sanatkarlar Alman Derneği) 1907 yılında kurulan bir Alman sanatçılar, mimarlar, tasarımcılar ve sanayiciler derneğidir. Werkbund, özellikle Bauhaus tasarım okulunun daha sonra yaratılışında modern mimarinin ve endüstriyel tasarımın geliştirilmesinde önemli bir unsur haline geldi.

Edith Weigert, 1894-1982, 1933'te "Aryan kökenli olmadığı için" görevden alınan bakanlık

görevlisi ve avukat eşi Oscar Weigert ve oğulları ile 1935'te Türkiye'ye kaçtı. Türkiye'de ilk kadın psikanalist olarak öncü çalışmalar yaptı. Psikolog ve Psikoanaliz uzmanı, 1935-1938 Ankara'da psikoanaliz uzmanlığı, ardından Washington DC, orada da aktif psikanaliz uzmanlığı ve psikanalizin enstitüleşmesine katkı ve de eğitmenlik.

Oscar Weigert, (eşi)1932 itibaren Psikoanalitikçi Edith Weigert evlendi. 1933 USA'ya iltica etmiş, 1935 çift oğlu Wolfgang Oscar (1932–2009) Ankara'ya iltica etti, Ankara'da Türk Çalışma Kanuna katkıda bulundu. İdari hukukçusu ve iş hukuku uzmanı, 1935-1938 Türkiye Ticaret Bakanlığı'nda devlet danışmanı, ardından Washington DC American University'de yüksekökol eğitmeni ve de Amerikan Çalışma Bakanlığı Bureau of Labor Statistics'de memur.

Carl Weisglass, 1898 Viyana, Dr. mühendis, Avusturyalı Musevi, 1939-1948 İstanbul Üniversitesi Radyoloji Bölümü atölyesi başkanı, ardından ABD.

Hans Wilbrandt, Tarım uzmanı, 1934-1952 Ankara, Türkiye'de kooperatif sisteminin kurucusu.

Hans Winterstein, Fizyolog, 1933'ten itibaren İstanbul, İstanbul Üniversitesi Fizyoloji Bölümü kurucusu.

Sonuç

Türk üniversitelerinde görev yapan ve kalıcı eserler bırakan bu yabancı eğitimcilerin girişimiyle tıptan mühendisliğe, tarımdan edebiyata, müzikten güzel sanatlara hemen hemen tüm dallarda öğretim geliştirilmiş, günümüzde çoğu hayatta olan bir sonraki kuşak bilim adamları yetiştirilmiştir.

Bu yabancı bilim adamlarının bazıları Türk uyruğuna geçerken diğerleri İkinci Dünya Savaşı'nın sona ermesini takiben 13 yıl önce kovuldukları vatanlarına dönmeyi yeğlediler. Bazıları ise daha uygun koşullar sunan ABD Üniversiteleri'nin davetini kabul ettiler. Bu arada kimileri de ülkemizde vefat edip bu topraklara gömüldüler.

Kaynaklar

Alman entelektüellerin Türkiye'ye olan göçlerini ve genç Türkiye Cumhuriyeti'nin eğitim sürecine olan katılımlarını belgeleyen "Haymatloz

– 1933-1945 Özgürlüğe Giden Yol" Sergisi, 2008 son yıllarda Türkiye'de bazı illerde sergilendi.

Anne Dietrich, *Deutschsein in Istanbul. Nationalisierung und Orientierung in der deutschsprachigen Community von 1843 bis 1956* Leske & Budrich (umbenannt: VS Verlag für Sozialwissenschaften), Opladen 1998, (Schriftenreihe des Zentrums für Türkeistudien 13), zugleich Diss. rer. soc. Univ. Tübingen 1996.

Aras Ören: *Privatexil, ein Programm? Drei Vorlesungen Übers. Cem Dalaman. Tübinger Poetik-Dozentur. Konkursbuch, Tübingen 1999.*

Atatürk ve Üniversite Reformu, Prof. Dr. Aykut Kazancıgil ve Doç. Dr. Serpil Bozkır, 2000, Kabalcı Yayınları, İstanbul, s.92

Bernd Nicolai, *Moderne und Exil. Deutschsprachige Architekten in der Türkei 1925–1955* Verlag für Bauwesen, Berlin 1998 (Zugleich Habil. TU Berlin 1996)

Bernd Nicolai, *Bruno Tauts Revision der Moderne. Stratigraphien aus dem türkischen Exil 1936 - 1938.* In Hermann Haarmann (Hg): *Innen-Leben. Ansichten aus dem Exil.* Fannei & Walz, Berlin 1995

B. Bülent Can. *Almanya'nın Türkiye'de koloni kurma plânları*, in *Toplumsal Tarih* 8, Ağustos 1994.

Burhan Oğuz, *Almanya'nın Türkiye'de Koloni Kurma Planları*, <http://burhanoguz.com/almanyanin-turkiyede-koloni-kurma-planlari/>

Burhan Oğuz, *Faşizm Alman Kimliği Türkiye İle İlişkiler – Cilt 1*, <http://burhanoguz.com/eser/fasizm-alman-kimligi-turkiye-ile-iliskiler-cilt-1/>

Burhan Oğuz, *Yine Faşizm, Nasyonal Sosyalizm*, <http://burhanoguz.com/yine-fasizm-nasyonal-sosyalizm/>

Cem Dalaman, *Die Türkei in ihrer Modernisierungsphase als Fluchtland für deutsche Exilanten* Berlin, Freie Univ., Diss., 1998 (digitale Version: siehe Weblinks/ Archivserver der Deutschen Nationalbibliothek)

Erhan Yazar, *Çıkarlar Çatışmalar Çözümmler, Tarihten Geleceğe Türk Alman İlişkileri*, AJANS-TÜRK MATBAASI

Erhan Yazar, *Türk – Alman ilişkilerinin*

de ortak çıkar ve çatışmaları ile olası çözümler, in, Coll. – Çıkarlar, çatışmalar, çözümler. Tarihten geleceğe Türk – Alman ilişkileri.

Kâzım Karabekir, Tarih boyunca Türk – Alman ilişkileri, İstanbul 2001 .

Faruk Şen & Dirk Halm (Red.), Exil unter Halbmond und Stern. (Mit) Herbert Scurlas Bericht über die Tätigkeit deutscher Hochschullehrer in der Türkei während der Zeit des Nationalsozialismus Klartext, Essen 2007.

Jan Cremer & Horst Przytulla, Exil Türkei. Deutschsprachige Emigranten in der Türkei 1933–1945 2. erw. Aufl. Lipp, München 1991

Mesut Keskin – B. Bülent Can, Almanya'nın Türkiye'de koloni kurma plânları II, Toplumsal Tarih 11, Kasım 1994.

Michael Egger, Österreichische WissenschaftlerInnen in der Emigration in der Türkei von 1933 bis 1946 ungedr. Diplomarb. Graz 2010.

Prof. Münir Ülgür'ün Prof. Einstein ile Princeton Üniversitesinde 1949 tarihli konuşması, Cumhuriyet Gazetesi Bilim Teknoloji Dergisi eki, 20 Ekim 2006, Osman Bahadır imzalı yazı.

O. Can Ünver, Almanya'da Türk varlığı. Dünden yarınlara bir “sorunun” anatomisi, in Coll. – Çıkarlar, çatışmalar, çözümler. Tarihten geleceğe Türk – Alman ilişkileri.

Philipp Schwartz, Notgemeinschaft. Zur Emigration deutscher Wissenschaftler nach 1933 in die Türkei Hg. & Einl. Helge Peukert. Metropolis, Marburg 1995.

Philipp Gaier: Die deutschsprachige wissenschaftliche Emigration in die Türkei und ihr soziales Umfeld. Das “deutsch-deutsche” Verhältnis in der Türkei 1933 - 1945. Grin, (München) 2008.

Türkiye'ye gelen çoğu Yahudi Kökenli Alman profesörler ve Albert Einstein, http://www.salom.com.tr/haber-64078-turkiyeye_gelen_cogu_yahudi_kokenli_alman_profesörler_ve_albert_einst.html

1933-1945 senelerinde Türkiye'ye sürgün (https://tr.wikipedia.org/wiki/1933-1945_senelerinde_T%C3%BCrkiye%27ye_s%C3%BCrg%C3%BCn)

Şefik Alp Bahadır ve Yusuf Ziya Aksu, Küresel ve bölgesel gelişmeler ışığında Türkiye – Almanya arasındaki iktisadî ilişkiler ve Türk Dış Ticaret etkinlik alanlarında beklentiler, in, Coll. – Çıkarlar, çatışmalar, çözümler. Tarihten geleceğe Türk – Alman ilişkileri .

Şen, Faruk, Ayyıldız Altında Sürgün, <https://tavakvakfi.org/wp-content/uploads/2019/01/Ayy%C4%B1ld%C4%B1z-Alt%C4%B1nda-S%C3%BCrg%C3%BCn-1.pdf>

Türkiye'ye sığınan Almanlar, <https://tuerkei.diplo.de/tr-de/themen/kultur/-/1797648#header>

Horst Widmann, Exil und Bildungshilfe (:Sürgün ve eğitim yardımı), Die deutschsprachige akademische Emigration in die Türkei nach 1933 (Bern/Frankfurt), çeviri:

Yunus Kobal, 1933 Üniversite Reformu'nun Atatürk'ün Kültür Politikasındaki Yeri, www.ait.hacettepe.edu.tr/akademik/arsiv/1933.htm